

A phalanster-jelenet egyező mozzanatára (a félreismert lángelmék példájára) már Voinovich utalt, idézve egypár kapcsolatot.

Az eszkimó-jelenet ötletét is Shelley-nél lehet keresnünk, bár Madách egészen másként fejleszti a rokon helyzetet:

Man — where the gloom of the long polar night
Lours o'er the snow-clad rocks and frozen soil,
Where scarce the hardiest herb that braves the frost
Basks in the moonlight's ineffectual glow —
Shrank with the plants, and darkened with the night;
His chilled and narrow energies, his heart
Insensible to courage, truth, or love,
His stunted stature and imbecile frame
Marked him for some abortion of the earth... (41. 1.)

Az utolsó szín elemeire is rábukkanunk a *Queen Mab*ben:

...God omnipotent
Is there no mercy? must our punishment
Be endless? will long ages roll away
And see no term?
O God! repent and save. (35. 1.)
O almighty one,
I tremble and obey. (35. 1.)

Ha figyelemmel kísérjük Shelley művének szellemét és a költő magatartását, látjuk a két költő különböző felfogását. A legnagyobb különbség a két mű tárgyában, hogy Shelley határtalan rajongással hisz az emberiség boldogabb jövőjében. A jövőt sugárözönben látja, a fény, az igazság, a szépség birodalmát álmódja meg:

All things are re-created, and the flame
Of consentaneous love inspires all life. (40. 1.)

Ebből a sugárözönből Madáchnál csak halvány remény marad: a küzdelem és az Istenbe vetett bizalom,¹ de menten a rajongás és a gyűlölet túlzásaitól, amelyek elemi erővel mozgatják Shelley világát.

MERÉNYI OSZKÁR.

REVICZKY GYULA ÉS JÁSZAI MARI.

Az irodalomtörténet mindössze annyit tud a legnagyobb magyar tragika és a bánatos hangulatok poétájának szerelmi kapcsolatáról, hogy volt, de részletei, körülményei ismeretlenek, története máig sines megírva. Olvassuk a költő *Halál előtt* írt versciklusát, melynek gyönyörű stórfái Rezedához szólnak, s már Reviczky életében tudták a „titkot”, hogy e név alatt Jászai Mari rejtőzködik. A szerencsés véletlen hozzá juttatott a szerelmi történet egyik hősenek bizalmas, meglehangú leveleihez. Reviczky nemrég elhunyt barátjának, Koroda Pálnak irodalmi levelezése alulírt közvetítésével a Magyar

¹ Azt is gyöngíti Ádám kétsége — utolsó szavai is a drámában:
«Csak az a vég, csak azt tudnám feledni.» *Szerk.*

Nemzeti Múzeum tulajdonába került, s ebben, a többszáz levelet és eddig ismeretlen verskéziratot tartalmazó, rendkívül jelentős kéziratos anyagban található Jászai Marinak az a pár szerelmes levele, amelyek a tragikus-sorsú poéta utolsó felgyülésára vetnek világosságot. E levelek alapján megkísérlem ennek az érdekes történetnek összekuszálódott szálait kibontani.

Reviczky Gyula a 80-as évek derekán a Pesti Hirlap színikritikusa lett. Szorgalmasan készíti a Nemzeti Színház előadásairól találó megfigyeléseit. Nincs adatunk arra, hogy Jászai Marit mikor látta először játszani. Első kritikáját róla a Pesti Hirlap 1887. november 5-i szombati számában írta, Grillparzer klasszikus *Medeájának* előző napi bemutatója alkalmából. Reviczky kritikája értékes babérág Jászai diadalainak hatalmas koszorújában. Színészi alakítást is ritkán, Jászai Medeáját meg egyetlen kritikus sem méltatta ilyen körültekintő alapoossággal. «Jászai Mari Medeája — írja — öntudatos, büszke alkotás. Tragikánk jól tudta, hogy nagy művésznök remek játékaival fogják összemérni az övét és nem nyújtott alkalmat az összehasonlításra: önálló felfogással dolgozta ki szerepét. Jászai Mari nem bír Ziegler Klára tüneményes hangerejével, ő tehát került a szenvedély viharos kitöréseit és nem nagy terjedelmű hanganyagát oly kitűnően használta fel, hogy egyszer sem vétett a fokozás ellen s megindító, megrázó és rémes egyaránt tudott lenni. Költői szép volt az első felvonásbeli azon jelenése, mikor Kreuza részvevő szavaira ellágyul s alázatos adaadással követi a királyleányt. Megindító volt, mikor legyőzve nyers természetét, Jázon kedvéért dalt tanul; megrázó, borzalmas, művészi, mikor Jázon nem hallgatva rá Kreuzával édeleg s mikor fölébredve benne a szerelemfáltás, összetöri a lantot. S mikor elüzetve letépi magáról a görög ruhát és elrohan. E jelenését olyan viharos taps követte, hogy a többi szereplők szavait elnyelte a tetszészaj, mely a függőny legördültéig meg sem szűnt, sőt fokozódó erővel ki-kitört, míg Jászai Mari, egy óriási babér- s tölgylevelekkel font koszorúval (piros szalagján e felírat: 'Jászai Mari Medeájának') ötször meg nem jelent a lámpák előtt. Gyermekével szemben megszólaltatja a barbár anya szívét, mely nem ért a hízkeledéshez s mely gyermekeit hívogatva, mégjobban megfélemlíti azokat. A boszú szörnyüségait, a vad kétségbeesést, a reményvesztett csüggedést, a tompa megadást, mindmegannyi hű vonással, az ő beszédes plasztikájával, az ő jellemző arcjátékával s a kellő hangárnyalással fejezte ki. Jászai Mari művészete Medea eljátszása óta ismét emelkedést mutat s ismerte az ő soha sem nyugvó becsvágyát, az ő mindig munkás alkotó szellemét, megvagyunk róla győződve, hogy a Medeája is előadásról előadásra tökéletesedni fog.»

Ez a rövid kritika, ha nem teljes dicséret is, de a bíráló elismerésnek legmagasabb példája. A művésznő elégedetten olvasta és sietett az akkor már országoshírű költő-kritikust szerkesztőségi szobájában fölkeresni. A költő szerényen fogadta. Nagy megtiszteltetés ez számára, mondta, s hozzáfűzte azt is, hogy boldoggá tette Jászai megelégedése.¹ A látogatás a füstös szerkesztőségi szobában rövid lehetett, de innen indult ki a beteg költő utolsó szerelme. Kezdetben nem nagy lobogás, inkább a lélek mélyén perzselő érzés, s az nemcsak széppé, de meghitté is tudta tenni az együttlét perceit.

¹ Ezeket az adatokat boldogult Koroda Páltól hallottam.

Az első levél 1887. dec. 9-én, pénteken kelt. Hangja még konvencionális, de megindítja a hívásoknak, a magához való «ideszoktatásnak» levélről levélre ismétlődő áradatát, amely csak az Arcóba írtakból hiányzik. Reviczky még fél, biztatást vár — talán elkápráztatja a nagy tragika, a különös, a «ritka» nő figyelme. Jóval későbbi lehet az ugyancsak péntek este hét órakor — «éppen mikor jönni kellene» — írt következő levél. Hangja túlfűtött, már szerelmi vágyban égő. Kesereg az elmulasztott együttlét miatt, mely annyi szépséggel kecsegtetett. Újabb találkozási lehetőségek megbeszélése. Majd Jászainál ebéden, ahol Reviczky színikritikáját is megírhatja. Ugyancsak ilyen a hangja a másodiknak: hívás és várás! Okvetetlenül beszélni kell vele. Érdekes problémája ennek a 'regénynek' az, miképen tükröződik ez a nagy föllángolás Reviczky költészetében. Milyen motivumokkal gazdagította, milyen érzésekkel szötte át sejtelmes, izzó verseit? A szerelmi mámor, a reménykedő sóvárgás, a bizakodó élnivágyás, mind hangot talál ebben a pár költeményben — a költő barátja, Koroda Pál, igen jellemzően *A halál előtt* címet adta nekik. Ez a ciklus egy kilobbanni akaró érzésvilág utolsó felgyúlása, egy nagy szerelmi szenvedélynek a sír előtti revelációja:

Egész el! Kéjes tűzhalálra vágyom.
Szerelmed máglyáján adjam ki lelkem.
Hadd égjen a pogány, ki a halálon
Túl sem hisz másban, csak a szerelemben.

Ez a felfokozott érzéki hang azonban ritka. Szerelmének inkább finomságait akarja megörökíteni s az elmúlás fölötti megnyugvását. Szerelmesének szerény virágnevet ad: Rezeda, s hozzá írja dalait:

Tőled jön mind e hő, e fény,
Enyém vagy, drága nő, enyém,
Míg a halál egyszerre orvul,
Édes, ki nem szakít karodbul.

Arcóból is küldi — látjuk Jászai válaszaiból — leveleit és epedő verseit:

Csupa sugár, fény, semmi árnyék,
Oh, hátra van a hosszú nyár még;
S szívében annyi még az ének
Szegény fakó fülemlédnek.

Elképzeli a kedves közelségét s betegen, de mégis vágyakozón suttogja feléje:

Mint a madár, röppensz be hozzám,
Mint illatos virág hajolsz rám,
Szívem, karom feléd repes,
Virágom, madaram, szeress!

Örömmel nézi azokat a hervadtan is illatos rózsákat, melyeket az imádott nő küld neki s megindultan teszi föl a kérdést:

Rózsák érkeztek a nevemre,
Gyönyörű rózsák egy dobozban.
Vajon ki gondolt a betegre?
S a rózsákat ki küldte? Honnan?

Heves, forró szerelem fűzte össze őket — tüze nemcsak a versek, de a levelek hangjából is kicsap. Rédey Mária könyvében (*Kassainé ifjasszony*) fel is

teszi a kérdést, hogy Jászai vajon «mit vétett az ellen, kinek sírjára harmincöt éven át vitte rezeda-csokrait, a hozzá irt Rezedá-dalokért és egyéb szép emlékekért». A kérdésre maga Jászai adott feleletet leveleiben és naplójában. Jászai úgy érezte, hogy szerelme «elégette», elsorvasztotta a költő amúgy is megviselt fizikumát. Mea culpázva írja, hogy: «Amint egy teltre való megvillant fejemben, megtettem. Ugy éreztem, hogy csak az juthat eszembe, amit meg kell tennem, és azért jutott eszembe, hogy megtegyem. Megerősített ebben a hitben az hogy láttam, hogy komisztságot soha sem tanácsolt a szívem. (Ó, egy esetet kivéve, amit ma is arcpirulással fogok ide írni.) Szegény, jó Reviczky Gyula!» (Rédey Mária: *Kassainé ifjasszony*. 188. l.) De ha végigolvassuk Reviczky Rezedá-ciklusát, azt érezzük, hogy a legszebb magyar lírai költemények közül valók szárnyaltak föl ebből a szerelemből, s a költő az első igazi szerelmi boldogság tetőpontjáról suhant át a végtelenségbe és a halhatatlanságba:

Oh, hogy csak most találkozánk,
Midőn a vágy ölö fulánk,
Midőn mi mindennel föléró,
Téged vizontszeretni: késő!

És most következnek a levelek; eredeti pongyolaságukat megtartva közlöm őket.

1.

(1887) Péntek, decz: 9.

Kedves Reviczky

Őn engem vagy egészen elfelejtett, vagy egy csöppöt se vagyok a kedvire való hogy éppen felém se néz; Megpróbálom egy kicsit ideszoktatni azáltal, hogy egyszer kétszer hívom; például nem volna kedve holnap este 7 óraker velem vacsorálni? Spányi Béla a festő lessz itt a feleségével, igen örülnék ha megtisztelne eljövételével

Jászai

2.

(1887) Kedd

Szépen kérem kedves Reviczky jöjjön föl ma estefelé, már ugy hogy itt is maradjon velem vacsorára, jöjjön amikor jöhet, és maradjon itt ameddig csak lehet, — mert önből egyszerre kell az embernek kivennie a részét ugy látom — nos, ha valamennyi hölgy tisztelőjével így bánik mint velem, akkor — akkor legalább nem kell féltékenykednem senkire, de engem sem irigyelhet ám senki. Istenem, mit is mondjak hogy eljöjjön? először is komoly kérésém van, másodsor «egyedül leszek» és harmadsor igazán nem kell Cognacos tejet innia; és még egyszer, beszélnem *kell* önnel okvetlenül. Várom. Várhatom?

Tisztelő hive
Jászai

3.

(1887) Péntek este 7 óra éppen mikor jönnie kellene —

Nos mit akar maga Gyermekek; bocsánatot adni vagy kapni? ha át hálás szívvel hajtom meg előtte fejemet, ha vár tiszta szivemből kész a bocsánat.

Fáj a szívem a mai estéért oly boldog voltam ma délután. Nem hittem, hogy akkora dolgot kértem amit meg ne adhatna. De hát maga jobban tudhatja és én belenyugszom. —

De jó volna Capri szigetén ahol se szerkesztőség se szindarabok nincsenek. Már most mikor látom ?

Olyan szükségem van Magára; azt hiszem azért éppen magára mindazok közül akiket ismerek, mert érzem, hogy valamennyi közül magának volna legnagyobb szüksége énrám.

Mikor, hát mikor pótolja ki a mait? Nézze holnap nem mehetek, legalább délelőtt ki a műcsarnokba két próbám is van, de ha olyan jó fiu akarna lenni mint ma rossz volt, feljönne 12 óraker hozzám, vagy a Szikzaiba várna meg, és onnan kihivatnám és kimennénk együtt aztán pedig hozzám ebédre. Ugye ugy lessz? Délután nálam megirhatja, ha tetszik mindjárt a kritikáját is stb — Adieu már nem vagyok egyedül viszont látásra

híve
Jászai.

Kérem vegyen ma egy egysoros prizniczet. Jójszakát

4.

(1889) Névjegy, egyik oldalán: Jászai Mari, a másikon:

Édes lelkem! Kedves fülemülém! Mennyi fény mennyi meleg lakik abban a maga kis sötét szobácskájában! igazi fülemüle a ki a sötétbe buvik énekelni. A két vers elragadó édes Gyermek. Csókolom érte mindakét szemét. Szeretném ha nagyon jókedvű volna mig odaleszek.

A viszontlátásig!

Mari.

(A borítékon: Nsg Reviczky Gyula urnak Hatvani utca 13 földszint balra.)

5.

(1889) Hétfő marc 4.

Édes Kedvesem! Nagyon kezdem érezni a hiányát. Istenem milyen jó volna egy kicsit beszélgetni magával; Magával a kihez én tartozom, a ki viszont az enyém.

Milyen borzasztó üres ez a nagy, nagy világ —

De nagyon jó volna ha mellettem lehetne. De majd ír ugye? ha nem volna oly rövid az idő e hó 16^{ig} hát megkérném, hogy írjon nekem akkora egy rövid verset szavalni valót; az egyik köműves páholy kért föl hogy a nejeik és leányaiknak valami tanulságos, a női erényeket dicsőítő verset mondjak el. *Tanácsoljon* valamit kérem ha — már írni késő, de hamar.

Most szombaton szavalom a «Tűnő ifjuság» második felét egy Paulai által rendezett hangversenyen.

Isten vele édes Gyermek. Sietek, mert holnap reggel Béliből¹ próbám lessz és a szerepemet még át sem olvastam, tehát ma kell —

Nagyon félek hogy haragszik rám Gyula, igen nehezen várom a levelét —

Marija.

(A borítékon: Arco Süd Tyrol Hotel Kaiser Krone Julius von Reviczky.)

¹ Szigligeti Ede: *Béli Pál* c. tragédiája.

6.

(1889) Kedd marc. 12.

Ha keveset is de irok hamar, hamar Te édes kedves!

Mert sietek, én most mindig sietek de azért sem megyek természetesen, senkisé is a ki siet — úgy érzem hogy temérdek dolog vár rám — valahol. — valamiféle, de sok, nagy, és a szívem oly lázasan siet hogy nincs nyugtom tőle és ha kérdezem, hát mi dolgod, hova rohansz, mit keresel ilyen nagy erővel? — mit gondol mi a felelet? szegyenkezve dobbanik egy nagyot, pirulva áll meg és bevallja hogy hisz neki nincs egyéb baja minthogy igen igen vágyik egy ölelésre egy forró csókra, egy édes szóra valakitől, a ki már egyszer a szívére ölelte a ki százszor is megcsókolta, és a ki olyan édesen elringatja aranyos leveleivel — de a ki most nagyon messze sütkérezik a pompás kék ég alatt a szép Arcoban, míg mi itt a szürke ég alatt sóhajtozunk és fájdalom az 5 + postabélyeget fogyasztjuk semmi mást — hát oda vágyik — oda siet rohan, de úgy hogy minden este egy istenadta prizniczczel kell lekötözni. —

Milyen nyomorult idő — napok óta esik — hanem azért én sokat járok, nincs nyugtom.

Köszönöm édes leveledet! Most jött. Pályázni pályázni gyermek és nem megátalkodott vaknak lenni. Hát azt hiszi hogy magánál különb ember magáénál különb munkával fogja bezsebelni azt a tisztességet ha maga helyet csinál neki? Erről most elég, «hanem hiszen csak gyere haza, a többit majd akkor» hanem tudja meg hogy nem engedem hogy ezentul áldozat legyen, — csak az enyém az is elég lessz. — a darabot küldöm¹ természetes; a pályázat lejártát természetes hogy nem tudom, de Paulai mondta hogy nagyon rá ér.

Hatás? a hangversenyen? óriási, váratlan Colossális, szünni nem akaró tetszés zaj.

No de most! — Borzasztó féltékeny vagyok. Tudja hogy ez a verses levél nagyon bájos. Ezt szenvedések tüzeiben lángoló lélek írta, erős, gyöngéd, öntudatos, nőies, lángoló de világító, nem pusztító mint — — meny nyivel jobban megérdemelne az téged, mint én a ki elfoglak égetni. — Ha megérem, mert egy idő óta komolyan köhécselek, és szorgalmasan szaladgálok Jelenfihez

Marid

(A borítékon az előbbi a cím és címzés.)

7.

(1889) Marc. 26.

Ha a doktor a mennybéli jussa elvesztésével fenyegette és nem ért célzt Gyula, úgy én megpróbálom a földi paradicsomának az eljátszásával ijesztetni, ha magára nem vigyáz, ez talán többet használná? —

És rosszul van? Rosszabul van? Mitől, miért?

A «holond idők» csak annyiban tartoznak rám édes Szívem, amennyiben már egészségi állapota javul vagy gyöngül. Mikor jól van akkor meg-

¹ Ibsen *Noráját* fordította Jászai közvetítésével a Nemzeti Színház részére.

bocsájtom, mikor beteg akkor megátkozom. Az Iványira¹ vonatkozókat éppen nem értem. Én egész komolyan értettem hogy egy helyütt tölthetnék a szünidőnket. Magyarázza meg kérem mi képtelenség van ebben a tervben? Ugy látszik színvak vagyok ebben a kérdésben? Látom hogy magának nem tetszik tehát nem ajánlom többé, de helyreigazításul Iványi ismertetéséhez el kell mondanom hogy mikor én Marillára megérkeztem, júliusban lesz két éve, hát ott Iványit a legjobb barátságban találtam egy deli pompás ifju asszonnyal, Bagi Borcsával, és csak miután az eltávozott, most jut eszembe hogy parlagi vénus-nak kereszteltem őt el, mely elnevezés Iványinak fölöt-
több tetszett — csak azután huzódott jobban hozzám Iványi, hozzám, és a pár nap mulva megérkezett Kísfaludinéhoz és még egy harmadik szép gentri hölgyhöz ki a mi társaságunkhoz tartozott, ki hűle férjével tartózkodott ott, és ki szintén nagyon érdekelte Iványit, annyira, hogy én sokáig kétségben voltam az iránt valjon a kettő közül melyiket szereti — rólam (akkor) szó sem lehetett. Annyi bizonyos hogy folyton, mindig nők társaságában volt, és láthatólag igen örömet, mert ő keresett bennünket. Később tudtam meg tőle magától, levele most is itt van, hogy K.nét komolyan és forrón szerette. Levelét kikerestem és elküldöm.

De már most mond el fiacskám mi az oka a Te aversiodnak az ellen a nyári tery ellen? Nem tudok most többet írni. Fáj a mellem tőle. A lég-csöm is nagyon fáj, folyton köhögget kivált reggel. Nincs jó kedvem ma. Reggel sütött a nap, most pedig esik — ez le hangolt

Isten veled ölel

Miria

Szegény Ambrus² nagyon beteg!

(Boritékon: Arcó Süd Tyrol Hotel Gager Julius von Reviczky.)

8.

Távirat: Arco Tirol Julius Reviczky Budapest 1/IV 1889.

Bar mi oka hallgatásának kerem tudassa velem

Miria

9.

(1889) April 5 este.

És még azt mondják hogy az asszonyok kaczerok!

Maga, maga borzasztó kaczer! — oh ha tudtam volna hogy csak érdekesse akarja magát tenni hallgatásával majd nyugtalankodtam volna! — Hanem megszenved érte. Ugy kell. De hogy nekem miért kellett — no azt ne nagyon keressük, az embernek mindig akad egy kevés megbűnhődni valója ha a multban nem hát a jövőben — de várjon, mert ráis fogok szolgálni.

Szörnyűség! egyszerre csak se szól se beszél, hát mit gondoljon ilyenkor a szegény asszony itthon?

Hát maga a tréfát is így bünteti? Jézusom mi lessz velem! Magam magamat csufoltam azzal a «sietek»el utóbbi leveleimben; nemhiába hogy a szinpadon is csak sirni tudok, de még a leveleimben sem értik a tréfát

¹ Iványi Ödön. (1854—1893.)

² Ambrus Zoltán.

— sem azt nem értette (ah most én kerültem fölül Criticus ur, és én magyarázom hogy ön nem érti az autorokat) [sic!] nem értette, *hogy* meg nem értette¹ miért mondtam hogy nyaraljunk négyesben? Mert nem hittem hogy egyedül velem eljön, mert tudom hogy nem akarja hogy a világ a nyelvére vegye; nos hát ezért, de hogy ennek daczára mégis együtt lehessünk.

Lássa ha én is olyan kaczer volnék mint maga, hát ezt, a maitól kezdve csak a 8ik levelemben mondta volna meg — csakhogy én nem vagyok kaczer, tudja hogy nem vagyok ugye, maga, maga rettenetes nemtudom-én-hány-deka? Meglessz büntetve megálljon; mert most igazán nem lessz időm írni ugy a körmömre égett a dolog: holnap játszom, holnapután korán utazom Fehérvárra, onnan megállás nélkül Sopronba, mindenüvé magammal vive Magdolnát², és közbe közbe tanulva egy kicsit, mert annak 17ik-én menni kell, ámbár tudni még nem tudom.

Éppen jókor küldi Iványi is ezt a «megtisztelő» fölszólítást-é.

A légsöm — kérem hipochondrika sem vagyok, az már voltam, ez tehát «meghaladott álláspont» — de a légsöm még mindig fáj, nem tudom hogy állom ki ezt a 8 játékot egymás után? — Szegény Ambrus, voltam nálok — már jobban van, de tüdő gyulladása volt. Képzelve, Ő is, mások is már, rám olvaszták ám a «Rezedát»! Borzasztóan megijedtem, és elég ügyesen védtem a maga — izlését — legyen nyugodt. És most, még mielőtt elmondanám azt amiért tulajdonképpen irok, eleve figyelmeztetem, hogy amig engem szeret, amig én a magáé vagyok, — semmitől sem szabad megijednie nehogy egy sürgönytől! Hátha én magam toppantam volna be mint szerettem volna, de feküdtem 3 napig. És — és, azonkívül pénzt is csak most hozok; és azután sem megyek, hiszen nemsokára maga jön ugye? Ugye édes Madárkám! Szegényke de rossz lehet neki amig nem irt

Marijának

És most mégsem irom meg amiért elkezdtem ezt a levelet!

Marid.

(A boríték ugyanúgy és ugyanoda címezve, mint az előzők.)

Közlő: KOZOCSA SÁNDOR.

KOMJÁTHY JENŐ KIADATLAN KÖLTEMÉNYE.

Másfél évtizeddel a költő halála után került hagyatéka a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába. A rendkívül gazdag leveles anyag mellett verskézirat aránylag kevés maradt fenn. Ezek közül a *Magyar vagyok* a legérdekesebb. A költő nem vette föl halála napján megjelent egyetlen gyűjteményébe (*A homályból*) sem, pedig ha megteszi, esetleg elkertüli későbbi kritikusaiknak burkolt vádját, azt, hogy nemzeti érzés nem szólalt meg költészetében. A vers mint ennek a vádnak a megcáfolása sem érdektelen s jellemző képét adja egy a világtól elvonulva, filozófiai eszmékben élő költő nemzetéről vallott fölfogásának.

¹ Ez a mondat szóról-szóra így hangzik.

² Rákosi Jenő *Magdolna* c. népdramája.